

УДК 338.48 – 44 (282.247)

Валентина Клименко, доцент

e-mail: valent.klimenko@gmail.com

Тамара Нізамова, магістр

e-mail: nizamovatamara92@gmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

БАСЕЙН РІКИ ОСКІЛ ЯК ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНА ТЕРИТОРІЯ

У статті розкрито недостатньо досліджену проблему використання басейну ріки Оскіл як туристсько-рекреаційної території. Досліджено гідрографічні особливості басейну, які ілюструють відповідність водних об'єктів до норм та вимог туристсько-рекреаційної діяльності; проаналізовано методики оцінки водних ресурсів з метою рекреації; проведено оцінку ріки Оскіл (у межах України) та Червонооскільського водосховища щодо можливості туристсько-рекреаційного використання. Визначено шляхи використання матеріалів дослідження у навчальному процесі.

Ключові слова: гідрографічна характеристика, басейн ріки, туристично-рекреаційна територія.

Валентина Клименко, Тамара Низамова

БАСЕЙН РЕКИ ОСКОЛ КАК ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННАЯ ТЕРРИТОРИЯ

В статье раскрыта недостаточно изученная проблема использования бассейна реки Оскол как туристско-рекреационной территории. Исследованы гидрографические особенности бассейна, которые иллюстрируют соответствие водных объектов нормам и требованиям туристско-рекреационной деятельности; проанализированы методики оценки водных ресурсов с целью рекреации; проведена оценка реки Оскол (в пределах Украины) и Краснооскольского водохранилища относительно возможности туристско-рекреационного использования. Определены пути использования материалов исследования в учебном процессе.

Ключевые слова: гидрографическая характеристика, бассейн реки, туристско-рекреационная территория.

Valentyna Klymenko, Tamara Nizamova

BASIN OF THE RIVER OSKIL AS A TOURIST-RECREATIONAL AREA

At the current stage of Ukraine's economic development tourism is a priority sector of our country's economy. Due to the fact that Ukraine has set a high priority goal - to join the European Union, we should pay attention to the conditions of various areas and sectors of our economy, in particular, the quality of tourism services, whether the recreational sector meets European standards. Many economically developed countries make tourism the most important among other sectors to fill the budget and closely monitor the quality of tourist services. Due to the rapid development of the tourism industry in our country the question has arisen as to conformity of recreational facilities conditions with international standards and finding new places of recreation, including water tourism.

The aim of the study is to highlight the Oskil River Basin (within Kharkiv region) as a tourist and recreational area and the use of the study materials in the learning process.

The article deals with problems of insufficiently studied use of the river Oskil basin both as a tourist, and a recreational area. The hydrographic characteristics of the reservoir have been studied to illustrate the conformity of water objects with the standards and requirements of tourist and recreational activities; methods and techniques of water resources assessment have been analyzed for recreation; the river Oskil (within Ukraine) and Chervono-Oskil reservoir have been assessed on the possibility of tourist-recreational use. The ways to use the study materials in education have been determined.

Recreational potential of the river and the reservoir should not be underestimated. Thus, analyzing resources of the Oskil river basin and Chervono-Oskil reservoir in terms of recreation, we can conclude that the water of the river is not equally suitable for recreational purposes. The river basin can be used as an object of beach-bathing leisure, tourist boating and rafting, sport rafting, kayaking and fishing. Basically, this is an independent family holiday on the banks of the river basin and its tributaries. Chervono-Oskil reservoir is a more versatile recreational facility through its morphometric and hydrological parameters. In addition, the tourist infrastructure on the reservoir banks is more developed than on the river Oskil (pensions, recreation centres, clubs-hotels, recreational facilities, children's summer camps, cafes and restaurants, most of which are located directly on the beach, etc.).

Keywords: hydrographic characteristics, river basin, tourist and recreational area.

Вступ. На даному етапі економічного розвитку України туризм є пріоритетною галуззю господарства нашої країни. У зв'язку з тим, що Україна поставила перед собою за першочергову мету вступити до Європейського Союзу, ми повинні звернути увагу на стан різних сфер нашого господарства, зокрема на якість надання туристичних послуг, на відповідність рекреаційної галузі європейським стандартам. Багато економічно розвинених країн надають першочергового значення з-поміж інших галузей економіки саме туризму – для наповнення бюджету – та пильно слідкують за якістю туристичних послуг. Через стрімкий розвиток туристич-

ної галузі у нашій країні постало питання відповідності рекреаційних об'єктів міжнародним нормам, пошуку нових місць відпочинку.

Вихідні передумови. Наша держава має значний туристсько-рекреаційний потенціал водних ресурсів, які дають можливість активно розвивати різні форми туристсько-рекреаційної діяльності (купання, вітрильний спорт, гребля, водно-моторний спорт, прогулянки на яхтах, водні лижі, рибалка). Але аналіз літературних джерел показав, що питання оцінки туристсько-рекреаційного потенціалу водних ресурсів у вітчизняній науці майже не висвітлене та повністю відсутнє забезпечення путівниками вод-

ного туризму. Проблема використання власних туристсько-рекреаційних ресурсів гостро постала в Україні у роки незалежності. Для її вирішення необхідно, перш за все, визначити рекреаційно-туристичний потенціал водних ресурсів, проаналізувати умови відпочинку у вітчизняних курортних зонах, також треба брати до уваги рекреаційне навантаження на досліджувану територію. У результаті виконання цих задач можна визначити доцільність використання нових місць відпочинку, що сприятиме розвитку туристичної галузі України.

Метою статті є висвітлення особливостей басейну ріки Оскіл (у межах Харківської області) як туристсько-рекреаційної території та можливостей використання матеріалів дослідження у навчальному процесі.

Виклад основного матеріалу. На територію України ріка Оскіл входить біля селища Тополі Дворічанського району Харківської області. Довжина її у межах України становить 178 км, загальна довжина – 478 км. Площа водозбірного басейну на території України – 5511 км², що становить 37% від загальної. Напрямок течії – з півночі на південь. Оскіл – це найбільша ліва притока р. Сіверський Донець.

Ріка протікає територією Дворічанського, Куп'янського, Борівського та Ізюмського районів Харківської області. Поверхня басейну розчленована балками та ярами, знижується з півночі на південь у напрямку течії. Глибина ерозії у верхній частині досягає 200 м, а у нижній зменшується до 50 м. Яружно-балкова сітка досить густа – від 0,75 до 1,0 км/км² [1].

Долина ріки пряма, з асиметричними схилами, лівий з яких пологий, а правий дещо крутіший. Максимальна глибина долини – 125 м, ширина – 9 км.

Русло річки помірно широке, в середньому від 4 до 10 м, у деяких місцях – до 300 м. Має досить звивистий характер, іноді розділяється на рукави. Помірна течія призвела до заростання русла рослинністю – очеретом та лозою.

Дно річки відзначається характерною нерівністю. Глибина на плесах становить до 3 м, а на перекатах зменшується до 0,4 м. Оскіл має похил 0,29 м/км, швидкість течії у середньому 0,2 м/с, іноді досягає 1,2 м/с.

Оскіл живиться атмосферними опадами, переважно сніговими, крім цього, не останню роль у живленні відіграють води крейдянної товщі. Кінець лютого – початок березня відзначається періодом весняного сніготанення, коли рівень води підвищується та остається таким протягом 20 днів. Після цього рівень води природно поступово зменшується, і встановлюється літньо-осіння межень. Влітку ріка в деяких місцях мілішає та майже пересихає, це продовжується до періодів осінніх дощів.

Близько 60% річного стоку припадає на весну, тоді спостерігається найзначніший твердий стік. Замерзання річки відбувається у грудні, льодостав триває до 3-х місяців [1].

Що стосується якості води в р. Оскіл, то вона є на рівні «помірно-забрудненої», клас якості – 3. Це означає, що забруднюючі речовини наявні, але у межах норми. Те ж саме стосується і кисневого режиму, він задовільний. Вміст забруднюючих речовин залежить від природних характеристик ландшафтів, характеру та інтенсивності господарської діяльності на площі водозбору. Також не слід забувати про промислове виробництво та міські водочисні споруди, але здебільшого вони фіксовані [3].

Використання вод басейну р. Оскіл пов'язано з виробничими промисловими підприємствами та сільським господарством. Це водопостачання підприємств великих міст, зрошення тощо. Ріка разом із Червонооскільським водосховищем, що на ній побудоване, входить до складу водопостачального каналу Сіверський Донець – Донбас. На Червонооскільському водосховищі побудована Червонооскільська ГЕС, і води ріки також використовуються для енергопостачання.

Водні ресурси водночас є одними з найбільш популярних серед туристів рекреаційним ресурсом, тому що дозволяють задовольнити майже всі потреби відпочиваючих. Це й активні види водного спорту, пляжно-купальний відпочинок, сімейні походи та багато іншого. Щоб виявити, наскільки водний об'єкт є придатним для рекреаційного використання, треба охарактеризувати його та проаналізувати багато факторів, що впливають на його туристичну привабливість.

Інструментами для цього можуть бути різні види оцінок, детальна гідрографічна характеристика басейну водойми тощо [2, 3, 5].

Саме гідрографічну характеристику р. Оскіл та Червонооскільського водосховища можна використати під час вивчення теми «Внутрішні води» у курсі «Фізична географія України».

Серед різних методів оцінки водного об'єкта з метою рекреації доцільно вибрати один, що буде більш об'єктивним і точним, після цього слід провести оцінювання відповідності характеристик водного об'єкта до критеріїв цього методу.

Крім безпосередньої оцінки, визначити спроможність водойми задовольнити усі потреби відпочиваючих допоможе описова характеристика історико-культурних рекреаційних ресурсів басейну водойми, об'єктів природно-заповідного фонду та інших факторів привабливості водойми для використання її у рекреаційних цілях. В основу оцінки за методикою критеріїв типізації водойм за можливістю рекреаційного використання покладена характеристика водного об'єкта за його морфометричними показниками. Вона дозволяє виявити придатність водного об'єкта до різних видів відпочинку. Ця методика є більш досконалою, ніж інші, завдяки прозорості оцінки, тобто всі показники, що включені до критеріїв, є вимірюваними та єдиними для всіх водойм. Крім цього, методика типізації за морфометричними показниками дозволяє провести оцінювання придатності водойми майже для всіх видів водного туризму [4].

Оцінка ріки Оскіл (у межах України) за можливістю рекреаційного використання (за морфометричними показниками) [2]

Критерії оцінки	Максимально придатні	Придатні	Обмежено придатні	Непридатні	Типи рекреаційного використання
Середня глибина, м	1,5-2	1,5-2	2-3	>3	Купально-пляжний
Ширина зони мілководдя, м	5-10	10-20	20-40	40-100	
Площа мілководдя з глиб. до 1 м, %	<10	10-20	10-20	>20	Парусний спорт
Ухил мілководдя до глиб. 1,7м - дно	0,02-0,05	0,02-0,05	0,05-0,06	<0,02-0,06>	
Площа узб. під вод. рослинністю, %	0	0-10	20-40	40-100	Водно-моторний спорт
Площа, км2	>8	6-8	4-5	<3	
Довжина, км	>1,5	>1,5	1,5	<1,5	Водні лижі
Ширина, м	>500	>500	500	<500	
Глибина, м	>1,2	>1,2	1,2	<1,2	Рибалка
Довжина для греблі на байдарках, м	>2200	2200-1100	1100	<1100	
Довжина для греблі на човнах, м	>2200	2200-1100	1100	<1100	Гребля
Ширина для греблі на байдарках, м	>90	90-30	30	<30	
Глибина для греблі на байдарках, м	>2	>2	2-0,75	<75	Водно-моторний спорт
Глибина для греблі на човнах, м	>3	>3	3-0,75	<0,75	
Площа, км2	>5	3-5	2-3	<2	Прогулянка на яхтах
Довжина, м	>15000	15000	15000-10000	<10000	
Ширина, м	>100	100	100-50	<50	Водні лижі
Глибина, м	>3	>3	3-2	<2	
Площа, км2	>5	3-5	2-3	<2	Рибалка
Площа акваторії, км2	>5	3-5	2-3	<2	
Площа, км2	>5	3-5	2-3	<2	Водні лижі
Довжина, км	>2	>2	2	<2	
Ширина, м	>200	>200	200	<200	Рибалка
Глибина, м	>2	>2	2	<2	
Площа при сер. глибині до 3 м, км2	>5	5-1	5-1	<1	

Оцінка Червонооскільського водосховища за можливістю рекреаційного використання (за морфометричними показниками) [2]

Критерії оцінки	Максимально придатні	Придатні	Обмежено придатні	Непридатні	Типи рекреаційного використання
Середня глибина, м	1,5-2	1,5-2	2-3	>3	Купально-пляжний
Ширина зони мілководдя, м	5-10	10-20	20-40	40-100	
Площа мілководдя з глїб. до 1 м, %	<10	10-20	10-20	>20	
Ухил мілководдя до глїб. 1,7м - дно	0,02-0,05	0,02-0,05	0,05-0,06	<0,02-0,06>	
Площа узб. під вод. рослинністю, %	0	0-10	20-40	40-100	Парусний спорт
Площа, км2	>8	6-8	4-5	<3	
Довжина, км	>1,5	>1,5	1,5	<1,5	
Ширина, м	>500	>500	500	<500	
Глибина, м	>1,2	>1,2	1,2	<1,2	
Довжина для греблі на байдарках, м	>2200	2200-1100	1100	<1100	
Довжина для греблі на човнах, м	>2200	2200-1100	1100	<1100	Гребля
Ширина для греблі на байдарках, м	>90	90-30	30	<30	
Глибина для греблі на байдарках, м	>2	>2	2-0,75	<75	
Глибина для греблі на човнах, м	>3	>3	3-0,75	<0,75	
Площа, км2	>5	3-5	2-3	<2	
Довжина, м	>15000	15000	15000-10000	<10000	
Ширина, м	>100	100	100-50	<50	Водно-моторний спорт
Глибина, м	>3	>3	3-2	<2	
Площа, км2	>5	3-5	2-3	<2	Прогулянка на яхтах
Площа акваторії, км2	>5	3-5	2-3	<2	
Площа, км2	>5	3-5	2-3	<2	Водні лижі
Довжина, км	>2	>2	2	<2	
Ширина, м	>200	>200	200	<200	
Глибина, м	>2	>2	2	<2	
Площа при сер. глибині до 3 м, км2	>5	5-1	5-1	<1	Рибалка

Таблиця 3

Кількісна оцінка факторів атрактивності р. Оскіл

Фактори		Вага, %	
		максимум	Оскіл
1. Природні	Природні визначні місця, пам'ятки	13	12
	Клімат	10	10
2. Соціальні	Громадські споруди, пам'ятки культури, стадіони	5	4
	Культурні заходи	3	2
	Етнографічні особливості, ремісничі центри	2	1
	Ярмарки та виставки	2	2
	Ставлення до туристів	4	4
3. Історико-культурні	Археологічні пам'ятки, історичні пам'ятки	6	1
	Мистецькі, архітектурні пам'ятки	6	4
	Історичні пам'ятні місця	6	4
4. Рекреаційне і торговельне обслуговування	Можливість для занять спортом	5	3
	Можливість підвищення освітнього рівня	2	1
	Можливість для відпочинку	3	3
	Можливість для розвитку	3	2
	Торговельне обслуговування	4	4
5. Інфраструктура, харчування, розміщення	Інфраструктура	13	10
	Можливість для харчування та розміщення	13	10
Разом		100%	77%

Таблиця 4

Кількісна оцінка факторів атрактивності Червонооскільського водосховища

Фактори		Вага, %	
		максимум	водосховище
1. Природні	Природні визначні місця, пам'ятки	13	9
	Клімат	10	10
2. Соціальні	Громадські споруди, пам'ятки культури, стадіони	5	5
	Культурні заходи	3	3
	Етнографічні особливості, ремісничі центри	2	1
	Ярмарки та виставки	2	1
	Ставлення до туристів	4	4
3. Історико-культурні	Археологічні пам'ятки, історичні пам'ятки	6	3
	Мистецькі, архітектурні пам'ятки	6	3
	Історичні пам'ятні місця	6	3
4. Рекреаційне і торговельне обслуговування	Можливість для занять спортом	5	5
	Можливість підвищення освітнього рівня	2	1
	Можливість для відпочинку	3	3
	Можливість для розвитку	3	3
	Торговельне обслуговування	4	4
5. Інфраструктура, харчування, розміщення	Інфраструктура	13	13
	Можливість для харчування та розміщення	13	13
Разом:		100%	84%

У табл. 1 і 2 представлена оцінка р. Оскіл та Червонооскільського водосховища за методикою «Критерії типізації водойм уповільненого водообміну України за можливістю рекреаційного використання (за морфометричними показниками)».

Проаналізувавши результати оцінки р. Оскіл та Червонооскільського водосховища, можна виявити, для яких саме видів відпочинку на воді вони придатні. Ріка та водосховище не однаково придатні для всіх видів відпочинку. Для занять парусним

спортом площа, довжина та глибина ріки є достатніми, але ширина водойми для цього виду відпочинку має становити більш ніж 500 м, що для Осколу є забагато, тому для прогулянок на парусних суднах ріка не підходить. Наступний вид відпочинку, для якого проводився аналіз, є пляжно-купальний відпочинок. За всіма критеріями, а саме середньою глибиною, шириною зони мілководдя, площею водойми з глибиною до 1 м, ухилом мілководдя та площею узбережжя під рослинністю, р. Оскіл є макси-

мально придатною, що повністю оправдовує велику кількість баз відпочинку на її узбережжі та популярність ріки серед відпочиваючих.

Оцінювання для греблі відбувалось за двома видами цього спорту. Це гребля на човнах та гребля на байдарках, при цьому критерії відповідності є майже однаковими. Довжина водойми для греблі повинна бути більшою ніж 2200 м. У цьому відношенні р. Оскіл та водосховище повністю підходять для греблі. Ширина Осколу також є максимальною придатною для цього виду відпочинку. Те ж саме стосується і глибини водосховища для греблі на байдарках. Але глибина ріки для греблі на човнах є обмеженою придатною, що говорить про те, що не на всіх ділянках ріки доцільним є заняття саме цим видом відпочинку.

Водно-моторним спортом також можна займатися не на всіх ділянках ріки через обмежену придатність глибини та площі водойми, але довжина і ширина ріки є максимальною для цього придатними. Прогулянка на яхтах акваторією р. Оскіл є можливою на деяких ділянках завдяки максимальною придатній для цього площі акваторії. Проте для водних лиж ріка майже не придатна. Причиною є її обмеженою придатною для цього виду спорту площа та зовсім не придатна ширина.

Що стосується рибалки, яка є одним з найулюбленіших занять серед місцевих жителів, то р. Оскіл, звісно, є придатною. Це можна побачити завдяки повній відповідності критерію «площа» та середній глибині (до 3 м). Результати оцінки Червонооскільського водосховища є вражаючими, оскільки водосховище є придатним для усіх видів відпочинку. Саме завдяки цьому на водосховищі розташована найбільша кількість баз відпочинку, яхт-клубів тощо. Єдине, що треба враховувати, – це середню його глибину. Вона становить 10,5 м, що забагато.

Для того, щоб отримати більш повну картину можливості використання басейну р. Оскіл та водосховища для рекреації, проведено оцінювання привабливості за наявністю різних факторів і ознак, які об'єднані у 5 груп (табл. 3 і 4).

У результаті оцінки привабливості водного об'єкту для туристів, р. Оскіл отримала 77%, при максимальних 100%, а Червонооскільського водосховища – 84%, що є достатнім показником для зацікавленості рекреантів.

Дану інформацію можна використовувати в рамках вибіркового дисциплін на факультеті геології, географії, рекреації і туризму Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Висновки. Рекреаційний потенціал ріки та водосховища не треба недооцінювати. Так, аналізуючи ресурси басейну ріки Оскіл та Червонооскільського водосховища на предмет рекреаційної оцінки, можна зробити висновок, що акваторія річки не однакою придатною для використання у рекреаційних цілях. Басейн ріки можна використовувати як об'єкт пляжно-купального відпочинку, туристичних сплавів на човнах і плотах, спортивних сплавів на байдарках та риболовлі. Здебільшого це самостійний сімейний відпочинок на берегах басейну ріки та її приток. Червонооскільське водосховище є більш універсальним рекреаційним об'єктом через свої морфометричні та гідрологічні показники. Крім цього, туристична інфраструктура узбережжя водосховища більш розвинута, ніж на р. Оскіл. Це пансіонати, бази відпочинку, клуби-готелі, оздоровчі заклади, дитячі літні табори, кафе та ресторани, більшість з яких знаходяться безпосередньо на пляжах водосховища, та багато іншого.

**Рецензент – кандидат географічних наук,
доцент Ю.І. Прасула**

Список використаних джерел:

1. Вишневецький В.І. Гідрологічні характеристики річок України / В.І. Вишневецький. – К.: Ніка-Центр, 2001. – 392 с.
2. Бейдик О.О. Рекреаційні ресурси України / О.О. Бейдик. – К.:Альтерпрес, 2009. – 400 с.
3. Ільїн Л.В. Ресурси водойм уповільненого водообміну України та перспективи їх використання як об'єктів рекреації та туризму / Л.В. Ільїн, О.В. Ільїна // Туристично-краєзнавчі дослідження. – К.: Держ. підприємство «Національна туристична організація», 2002. – С. 37-46.
4. Петранівський В.Л. Туристичне краєзнавство: Навч. посіб. / В.Л. Петранівський, Й. Рутинський; за ред. Ф.Д. Заставного. – К.: Знання, 2006. – 575 с.
5. Стафійчук В.І. Рекреалогія: Навч. посіб. / В.І. Стафійчук. – К.:Альтерпрес, 2006. – 294 с.

References

1. Vyshnevs'kyj, V.I. (2001). Hidrologichni karaktery'styky' richok Ukrainy' [Hydrological characteristics of rivers in Ukraine]. Ky'viv: Nika centr, 392.
2. Bejdyk, O.O. (2009). Rekreativni resursy' Ukrainy' [Recreational resources of Ukraine]. Ky'viv: Al'terpres, 400.
3. Il'in, L.V., Il'ina, O.V. (2002). Resursy' vodojm upovil'nenogo vodoobminu Ukrainy' ta perspektyvy' yix vy'kory'stannya yak ob'ektiv rekreaciyi ta turizmu [Slowdown water resources of Ukraine and perspectives of their use as recreation and tourism objects]. Tury'sty'chno-kraeyznavchi doslidzhennya. Ky'viv: Derzh. pidpry'emstvo «Nacional'na tury'sty'chna organizaciya», 37-46.
4. Petranivs'kyj, V.L., Ruty'ns'kyj, J., Zastavnyj, F.D., ed. (2006). Tury'sty'chne kraeyznavstvo: Navch. posib. [Travel study: Tutorial]. Ky'viv: Znannya, 575.
5. Stafijchuk, V.I., (2006). Rekrealogiya: Navch. posib. [Recreation study]. Ky'viv: Al'terpres, 294.